

A JENI-ZÁGRAI NÉPLÁZADÁS.*

— Emléklapok 1878. —

Hogy mindaz érthető legyen, a mit elmondani akarok, meg kell jegyeznem, hogy a berlini szerződés XIX. cikkének értelmében Kelet-Rumélia pénzügyi igazgatása már most is az európai commissiót illeti s hogy még f. év október havának 17-ikén (1878) a commissio egy határozatot hozott, melyben kijelenté, hogy átveszi a financiális administratiót, megállapította ennek módozatait, kinevezett saját kebeléből egy albizottságot a pénzügyek vezetésére s elhatározta egy igazgató kinevezését, végre pedig abban állapodott meg, hogy ezen egész határozatot mielőbb közölni fogja a kelet-ruméliai orosz hatóságokkal, melyek kötelezve lesznek a commissio pénzügyi közegeinek pártolást és támogatást nyújtani, annyival inkább, mert az említett határozat egyhangulag, tehát az orosz delegátusok szavazatával is, fogadtatott el, s így kötelezővé vált az orosz kormányra s az orosz kormányzatra nézve.

Mindez valóban megtörtént. A commissio bizonyos Schmidt Adolf nevű egyént, az ottoman bank egyik magasabb rangú hivatalnokát választotta a tartomány pénzügyi igazgatójává, a pénzügyi bizottságba pedig az angol, francia és török második commissariusokat, t. i. Donoughmore lordot, de Coutouhy-t és Abró effendit. Már november 5-ikén közölte a commissio nemcsak Schmidt megválasztását, hanem az október 17-iki határozatot is Sztolypin tábornokkal, Keletrumélia kormányzójával, kinek e szerint köteles-

* A néhai nagyemlékű szerző irodalmi hagyatékából közöljük ez emléklapokat, melyek a keletruméliai (1878) pacificatióra érdekes fényt vetnek.

ségévé vált ezen határozatot s azon tényt, hogy ezentúl az összes pénzügyi igazgatás Schmidttől fog függni, a tartomány hivatalnokaival közölni s őket engedelmességre felszólítani.

Ezen idő óta tehát valóban a pénzügyi bizottság és Schmidt kezelték a pénzügyeket, bár folytonos akadályokkal küzdve az orosz hatóságok részéről, de ezeknek elősorolása nem tartozik ide.

Filippopolisban és a nem messze fekvő Tatar-Bazardszikban Schmidt már átvette a közpénztárakat, a commissio rendeletére meghagyván állomásaikon az ott talált bulgár hivatalnokokat, így pl. Filippopoliban bizonyos Gésovot,¹ kiről még több ízben lesz szó. Szükségesnek látszott a többi pénztárakat is a tartomány kerületi főhelyein átvizsgálni és átvenni. A pénzügyi bizottság tehát elhatározta, hogy Schmidtet Donoughmore lord kíséretében e célra kiküldi. Az érintendő helyek lettek volna: Haszkiői (a Filippopoli-drinápolyi vasút mellett), Jeni-Zágra (a Drinápoly-jambolij szárnyvonal egyik állomása), Jamboli (ugyanazon szárnyvonal végpontja), Szlivnó (pár órányira Jambolitól észak felé), Karnabad, Aidos (keletre Szlivnótól), majd Burgas és Achiola,² a Fekete-tenger partján.

Schmidt és Donoughmore lord együtt, a fentebb említett Gésov, két szolga és egy bulgár zsandár kíséretében december 10-ikén indultak el Filippopoliból Haszkiőibe. Én elhatároztam, hogy másnap utánuk megyek Horowitzczal,³ a haszkiői állomásnál találkozunk s ismét együtt folytatjuk utunkat talán Szlivnóig, a honnét én visszatérek, ők azonban tovább utaznak, most már Horowitz által is kísérve, kinek feladata lett volna számomra azon vidékeken különféle adatokat gyűjteni.

Ennyit bevezetésül.

¹ Később bulgár minister.

² A régi Anchialos.

³ Horovitz Ede, a közös pénzügyministerium b. h. osztályának első osztályfőnöke, akkor követségi titkár.

Deczember 11.

A vonat Filippopoliból Drinápoly felé reggel fél nyolcz-órakor kellene, hogy induljon. Ez azonban itt sohasem történik. A ruméliai vasutakon a legnagyobb hanyagság uralkodik. A híres báró Hirsch-féle társaság, mely félig francia s most már félig osztrák, kezeli azokat. Báró Hirsch 60—80 millió forintot nyert a török vasutakon s így természetesen, hogy még többet óhajt nyerni és ezért a ruméliai vonalakat teljesen elhanyagolja, tudván, hogy úgy az oroszok, mint a törökök kénytelenek a vasutat használni, bármilyen állapotban van is. A háború előtt e pályának évi jövedelme 7000 franc volt kilométerenként, a háború óta 22,000 francot vesz be s ezen nagy nyereség mellett, egyetlen egy vaggont sem javítottak ki, a harczokban elpusztult indóházakat nem építették fel, csak fabódékkal pótolták. Képzeltetni, hogy kétévi folytonos katonaszállítás, és pedig kivált oly piszkos katonaság szállítása, mint az orosz, mily állapotba helyezte a vasúti kocsikat. Talán még a harmadik osztály a legtisztább; a második és első osztály azonban oly piszkos, hogy arról fogalma sem lehet annak, ki nem látta. A szövet darabokban lóg le az ülésekről, vagy tátongó repedéseket mutat; eredeti színét természetesen régen elvesztette, a zsíros orosz csizmák mindenütt ragadós fekete foltokat hagytak hátra; az ablakokból hiányzik a függöny, vagy rongyokban lebeg ki és be; gyakran még az ablak is hiányzik. Ezenfelül minden orosz tiszt igyekszik egy coupéban egyedül lenni s azért mindenkor küzdeni kell a bejuthatásért. Megemlítem még, hogy a vonatok itt csak nappal közlekednek, éjjel nem járhatnak — a bivalyok miatt, melyek különös előszeretettel a sínekre fekszenek éjjelenként s ennek következtében a vonat kizökken. E miatt a mozdonyok elől ékalakú vasszerkezettel vannak ellátva, melynek célja a síneken fekvő bivalyokat eltolni, a mi azonban nem mindig sikerül. A közlekedés tehát, mint említém, éjjel egészen megszűnik.

Néhány nappal elindulásunk előtt a vasút igazgatója Filippopoliban volt s hallván útitervemről, megigérte, hogy Drinápolyból a szalonkocsit elküldi számomra, melyet aztán

tetszésem szerint használhatok, kiakasztatván bármely állomáson s az éjjelt is, ha jónak látnám, abban töltvén. Azonban az elutazást megelőző napon sürgönyözött, hogy Totleben orosz főparancsnok veszi igénybe a szalonkocsit s így nem küldheti el. Ez volt az első, bár valóban még nem nagy kellemetlenség.

A vonat másfél órát késve érkezett Tatar-Bazardzsikból Filippopoliba. Hideg, esős, borús nap volt. Igen kevés podgyászszal, de annál több bundával és lábszákkal felszerelve foglaltunk helyet egy coupéban, melyet az állomásfőnök egészen rendelkezésünkre bocsátott, egyszersmind telegraphálván Tirnovába (hol a jambolii szárnyvonal elválík), hogy egy coupét tartsanak számunkra készen.

A vidék Filippopolitól kelet felé igen szép. A vasút a széles, termékeny térségen kanyarog végig, melyet éjszakra a Balkán, délfelől pedig a Rhodope-hegy láncolata zár be. A ködös esőn át azonban a hegyláncolatok nem voltak láthatók s így inkább csak képzelniünk kellett azokat. A rossz idő hatása alatt elálmosodva értünk délután egy óra tájban a hasszkiói állomásra, a hol Donoughmore lord, Schmidt és Gésov már vártak reánk és beszállottak coupénkba.

Hasszkiói városa, hol működésüket tegnap megkezdték volt, mintegy két órányira fekszik a vasúttól délfelé. Tegnap délután érkeztek oda Donoughmore lord és Schmidt, Gésov kíséretében. A kerületi főnök, egy Zatkalik nevű orosz kapitány, igen szívesen fogadta őket s kitünő ebédet adott nekik. Schmidt kérdésére azonban, hogy kapott-e utasításokat, melyeknek értelmében Schmidtet mint finanszigazgatót kell elismernie, azt válaszolá, hogy kapott ilyenforma utasításokat, de nem tartja azokat elégségeseknek; a pénztárt és a könyveket kész ugyan megmutatni Schmidtnek, de azok átvételét meg nem engedheti, sem a teljesítendő fizetéseket illetőleg a Schmidt rendeleteit egyedül érvényeseknek nem tekinti, ilyenekül csak a kormányzó parancsait tartja. Ezen nyilatkozat után Schmidtnak és Donoughmorenak le kellett mondaniok feladatuk teljesítéséről s nem volt mit tenniök, mint a pénztár helyett megelégedni a főnöknek, különben — mint mondák — igen jó

ebédjével. Küldetésük tehát mindjárt az első városban hajótörést szenvedett. E körülmény mindenesetre kedvezőtlen előjelül szolgált a többi pénztárak átvételét illetőleg is.

Két óra felé Tirnovó-állomáshoz értünk a Maricza partján. Itt tér el a szárnyvonal a drinápolyi fővonaltól Jamboli felé.

Jócskán esett az eső, midőn kiszállva kocsinkból, a másik trainban helyet keresni megindultunk; de nem találunk. Az állomásfőnök nem tagadta ugyan, hogy kapott telegrammot Filippopoliból, de mint állítá, nincs kocsija s így nem adhat, és ezzel, azt hivé, hogy mi megelégszünk. Mi azonban kezdtünk erélyesek lenni s ezen fellépésünk következtében csakhamar csatoltak egy elsőosztályú kocsit a vonathoz, ugyanazt, melyben eddig utaztunk s melyet a másik vonatból kicsatoltak, kirakván a többi utazók holmiját. Ezzel azonban nem törődtünk. Keleten mindenki a maga bajával törődik első sorban, nem gondolva másokkal a legkevesebbet sem, még ha a legnagyobb kiméletlenséget követi is el. Csak ily módon lehet boldogulni.

Kocsink tehát volt s nemsokára meg is indultunk, mindjárt az állomás mögött egy hosszú vashídon haladván át, mely a Maricza két partját köti össze. A túlparton fekvő Szemenly falutól kezdve, a még némileg dombos vidék csakhamar ellapul, rendkívül termékeny, helylyel-közzel mocsaras síksággá. A folytonos eső álmosító hatása mellett is elég vigák valánk. A magunkkal hozott sajt, sonka, szardiniák és bor mindenkit felvidítottak. Végre azonban az élelmiszerek elfogytak s teljesen besötétedett. Lámpa nem égett a kocsiban; volt ugyan lámpa, de többszöri kísérlet után sem voltunk képesek meggyújtani.

Hat óraker este érkezünk a jeni-zágrai állomásra sötétben, esőben, mindenütt a legmélyebb sártól környezve. Csakhamar megtudtuk, hogy a nacsalnik (főnök) kocsit küldött elénk két zsandárral. Ez némileg megnyugtató s podgyászunkat behordattuk egy nyitott, fából épült színbe, mely állomási épület gyanánt szolgált, miután az előbbi a háború alatt elpusztult. Egy papírlámpa kétes fénye mellett halmoztuk fel a bundákat és táskákat. Ekkor azonban

kiderült, hogy az elénk küldött kocsi egy nyomorult taliga, melyben alig fér el két egyén. Felszólítottuk tehát Schmidtet és Gésovot, hogy üljenek fel, menjenek be a városba s küldjenek értünk még vagy két szekeret. Másfél órát kellett várnunk. E hosszú időt részint a nyitott szinben, részint egy kunyhóban, mely «restaurant» gyanánt szolgál, töltöttük, a hol legalább theát kaptunk.

Végre megérkeztek a rendelt kocsik, t. i. két ökrös-szekér, egészen üresen, még szalma sem volt bennök, a mire ülni lehetett volna. Ez a látvány nagy vigságra indított bennünket. Választás nem lévén, nekiláttunk a felkapaszkodásnak, a mi a nedves, csúszós szekérodalon, a teljes sötétségben, nem csekély fáradsággal sikerült. A bundákat szőrrel befelé az egyik szekérbe helyeztük s ezekre ültünk Donoughmore, Horowitz és én, egymás hátához támaszkodva. A másik szekérre a táskákat rakták s a szolgálak kapaszkodtak fel.

Így vonultunk be Jeni-Zágrába. Az út, lépést haladva a sártengerben, mintegy fél órát tartott. Teljesen megbarátkoztunk már az utazás ezen nemével, csak azt óhajtottuk, hogy fel ne forduljunk, mert valószínűleg sohasem lettünk volna képesek a sárból kibontakozni. E kellemetlen fürdőtől megóvott a sors.

Végre megérkeztünk a nacsalnik házához, vagyis inkább a vályogkerítéshez, mert a ház azon belől az udvar közepén állt. Megszabadultunk tehát esőtől, sártól, ökrösszekértől. A nacsalnik legjobb szobáját, különben az egész házban az egyetlent (mert ezenkívül még csak egy kanczellária s egy cselédszoba volt), bocsátotta rendelkezésünkre. A szoba kicsi volt, török szokás szerint sok ablakkal sűrűn egymás mellett. Az egyik ablaktábla hiányzott; természetesen pótolhatatlan hiány Jeni-Zágrában; de ezen mi nem búsultunk. Kárpótlást nyújtott a kemence, mely jó meleggel biztatott. Az összes bútortatot egy hosszú pad, két szék s egy fehér faasztal tette. Miután öten voltunk, hoztak még egy fa-kanapét vagy ágycsillagot, tulajdonképp szélesebb minderluk * táblát;

* Kerevet.

vánkosok és takaró azonban teljesen hiányzottak. Donoughmore, Horowitz és én e szobában szándékoztunk lálni, Schmidt egy üres és tágas fali almáriomban, Gésov pedig a nacsalnik kanczelláriájában.

Sajt, tojás, kenyér, cognac, bor és thea nyujtotta a vacsorát. Víz kevés volt s az is borzasztó rossz és piszkos, úgy hogy nem ihattunk s az előbb említett folyadékokra kellett szorítkoznunk. Ágyneműről természetesen szó sem lehetett. Ennélfogva le sem vetköztünk, hanem fölöltözve s bundáinkba takarózva töltöttük az éjjelt, én, Horowitz és a hosszú Donoughmore a szélesebb padon, Schmidt az almáriomban a földön. Kemény volt ez az ág s a szél is be-befujdogált a törött ablakon, de azért mégis aludtunk.

December 12.

Mosdás és öltözködés nélkül készültünk el reggel. A reggeli ugyanazon fogásokból állott, melyekből a vacsora.

Tíz óra felé azután mindnyájan megindultunk a rendőrség háza felé, a hol a kerületi pénztár őriztetik. A nacsalnik s pár gendarme kísérték bennünket. Iszonyú sárban jutottunk a pénztár épületéhez, mely egy nagy udvar közepén áll. Faépület, mint e vidéken valamennyi, elől tornáczczal. Néhány lépcső vezet fel a piczike sötétes szobához, hol a könyvek s a ládák el vannak helyezve. Ebből a szobából csak egy kijárás van a tornáczra. Két alacsony ablakon át hatol be az elégtelen világosság.

A szobában találtuk a pénztárnokot s a könyvvivőt, mindannyian bulgárok, s egy bulgár zsandárt szuronyos puskával őrt állva néhány láda mellett, melyekben, mint mondák 30.000 franc van, Dondukov herczeg, a bulgáriai orosz biztos ajándéka a jeni-zágrai szűkölködőknek. Ezen összeg tegnap érkezett meg.

Leültünk a kis szobában, úgy, a hogy lehetett, egy padra s pár székre és Schmidt azonnal hozzálátott a könyvek átvizsgálásához.

Schmidt kérdésére a nacsalnik azt válaszolá, hogy a kormányzótól vett utasításokhoz képest kész a könyveket s

pénztárt átadni, s egészen és mindenben Schmidt rendelkezése alá helyezni a pénzügyi adminisztrációt.

Alig dolgozott azonban Schmidt félórát, midőn egyszerre egészen elsötétedett a szobában. Az ablakra tekintve láttuk, hogy a tornác megtelt zsibongó néppel s hogy sokan épen az ablakok előtt foglaltak helyet. Kérdeztük, hogy mi ez? Azt a feleletet nyertük, hogy az udvaron s a tornáczon sok nép gyűlt össze, mely tudni óhajta, hogy kik vagyunk s mit akarunk. A nacsálnik kiment s elmondta nekik, hogy mily küldetésben járunk, a mire nagy zaj támadt. Az emberek azt kiabálták, hogy el akarjuk vinni a pénztárt Konstantinápolyba s hogy azért jöttünk, hogy visszahozzuk a törököket az országba. Nem lehetvén dolgozni sem a lárma, sem a sötétség miatt, jobbnak láttam kimenni, remélvén, hogy lecsillapíthatom őket, s elmondottam nekik, hogy nagyon csalódnak, mert sem az egyiket, sem a másikat nem akarjuk. A míg így az ajtó előtt a szoba felé tolongó emberekkel beszéltem, hátam mögött 15—20 asszony berontott a szobába. Ekkor én is visszatértem, nem akarván Donoughmoret, Horowitzot és Schmidtet magunkra hagyni, a kik egy szót se tudtak bolgárul. Az asszonyoktól megkérdeztem, hogy mit kívánnak? Majdnem mindnyájan egyszerre kezdtek beszélni, könnyek és kiabálások közt panaszkodván el a borzalmakat, melyeket a törököktől kellett szenvedniök, férjeik, fiaik, rokonaik meggyilkoltatását. Mondtuk nekik, hogy nagy mérvben részt veszünk szomorú sorsukban, de fájdalom, mindezen már nem segíthetünk, mondják meg tehát, hogy jelenleg mit óhajtanak s mit tegyünk értök. Erre azonban csak az előbbi kifakadásokba törtek ki ismét, némelyek most már majdnem vadul kiabálván. Kívül a férfiak is mind nagyobb zajt ütöttek s tolongani kezdtek erősebben az ajtó felé, melyet belülről egy zsendő tartott bezárva. A helyzet válságos volt. Ha az ajtót benyomják s a tömeg mindinkább izgatott állapotban beront a szűk szobába, melyből, mint említém, nem volt más kijárás, mi mintegy foglyokká lettünk volna s a legjobb esetben legalább néhány kemény ütleggel kellett volna menekülnünk. A bolgár hivatalnokok már sápadoztak s teljesen elvesztették lélek-

jelenlétöket. Engem egy perczre sem hagyott el nyugalmam ; látván, hogy a szobában levő asszonyokkal nem boldogulunk többé, azt izentem a férfiaknak, hogy küldjenek be 3—4-et maguk közül s ezekkel fogunk szólni ; de erre reá nem állottak. Ekkor azt ajánltattam nekik, hogy vonuljanak el a tornáczról az udvarra s ígérjék meg, hogy egyszerre csak egy fog beszélni, ezen esetben kimegyünk s szóba állunk velök.

Ezt elfogadták, zajosan az udvarra vonultak, mi pedig kimentünk a verandára s én a nacsalnikkal ennek szélére állottam. Gésov is mellettem volt, hogy szavaimat tolmácsolja, mert ha értek is bolgárul s egy keveset tudok is beszélni, hosszabb beszédet nem tarthattam volna. Ekkor azután a következőket mondtam nekik : Mi nem azért jöttünk, hogy a pénztárt Konstantinápolyba vigyük, nem óhajtjuk a törökök visszatértét sem előmozdítani. Teljesen osztozunk fájdalmukban a szenvedett csapások fölött s azért vagyunk itt, hogy segítsünk rajtuk. Jelenleg valamennyi keresztyén állam, s ezek között Oroszország is, egyetért s közösen küldöttek ide egy commissiot, melynek feladata jó kormányzatot teremteni s biztosítani a nép jólétét. Ez az európai commissió küldötte ide Schmidtet mint financz-directort, hogy átvegye a pénztárt s neki jogában és hatalmában áll a meglévő pénz egy részét épen a nép szükségleteinek enyhítésére fordítani. Így állván a dolog s mi egyedül az ő javukat tartván szem előtt, felszólítom őket, hogy engedjék nyugodtan bevégezni munkánkat, mert időnk ki van mérve s ha akadályoznak, semmit sem végezhetünk.

Egy bolgár paraszt, egészen közel lépve a verandához, most egy hosszabb beszédet kiabált el nagy hangon. Anglia — így szólott többek között — egykor barátja volt a bolgároknak s azzal hitegette őket, hogy segítségökre lesz a törökök ellen. De miután az angolok elhagyták a vidéket, a törökök ismét visszatértek ; a szónok erős kifejezésekkel szidalmazta Angliát s kijelenté, hogy mindnyájan halálosan gyűlölik a törököket s nem fogják tűrni azoknak visszatértét. Ezután a magas politikára tért át s hosszabban

elemezte a san-stefanoi béke előnyeit, mely megteremté a nagy és egyesült Bulgáriát s ezáltal eleget tett a nép kívánalmainak.

Erre én kijelentém, hogy ily fejtegetésekbe e helyt nem bocsátkozhatunk; nincs semmi közünk sem a san-stefanoi békéhez, sem az egyesült Bulgáriához. Egyedül a nép érdekében jöttünk ide s ezért azon reménynek adtam kifejezést, hogy munkánk folytatását nem fogják többé gátolni.

A tömeg azonban nem nyugodott meg, hanem még zajosabb kezdett lenni, hogy egyedül az egyesült Bulgária képes őket kielégíteni, s hogy ők nem akarnak hallani sem a berlini szerződésről.

A nacsalnikhoz fordulva azon kérdést intéztem hozzá, hogy képes-e ily körülmények között biztosítani a munka nyugodt folytatását. Ő azt felelé, hogy ezt nem teheti, de a rend fentartását a városban biztosíthatja. Egy perczig haboztam, vajon ne szólítsam-e fel a nacsalnikot, hogy a rendelkezésére álló néhány zsandárral kísértse meg a tömeget szétűzni. De csakhamar eszembe jutott, hogy a commissio állására nézve az országban nem lenne előnyös, ha erőszakot használna feladatának teljesítésében. Ha karambolra lesz szükség, alkalmazzák azt az oroszok. Már ekkor világosan láttam, hogy ezen néplázadás tényéből a commissio csak hasznot húzhat az orosz kormányzathoz való viszonyát illetőleg, ha t. i. mi óvatosan és mérsékelten viseljük magunkat.

Ennélfogva felszólítottam a tömeget, nyilatkozzék határozottan, akarják-e, hogy folytassuk munkánkat, vagy sem, mivel mi semmit sem óhajtunk tenni akaratuk ellen. Ha nemmel válaszolnak, készek vagyunk eltávozni. Természetesen minden oldalról kiabálták, hogy ne folytassuk a munkát.

Ekkor a nacsalnik lépett elő, felmutatta a Szolypin tábornoktól vett rendeletet, megmagyarázta, hogy a kormányzó tábornok, a ki a herceget képviseli, elismerte a commissiót s hogy Schmidt ezen commissio nevében jött ide. Azután kérdezte a néptől, elismerik-e ezen rendeletet;